

СЕКЦІЯ 4.

СУЧАСНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ПРАВА, ФІЛОСОФІЇ ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Цуркан-Сайфуліна Ю.В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАГАЛЬНО-СОЦІАЛЬНЕ ПІДГРУНТЯ ВИНИКНЕННЯ ДЖЕРЕЛ ПРАВА

Складність системи джерел права полягає у тому, що елементи, які її становлять, об'єднуються як природнім, так і штучним шляхом; як за об'єктивними, закономірними, так і за суб'єктивними, довільними моментами; як за якісними, так і за кількісними ознаками; як за змістовними, так і за формальними критеріями.

Початком будь-якої класифікації, як певного процесу, є з'ясування її критеріїв. Відсутність суворої фіксації підстав класифікації призводить до того, що один і той самий об'єкт класифікаційної множини за однією підставою може бути включеним в одну групу, а з іншою – в іншу. Це сприяє тому, що класифікаційні системи не є замкнутими, незмінними, застиглими. Вони уточнюються та доповнюються під час прогресу людського знання.

Обсяг поняття «джерело права» об'єднують три умовно вирізненні елементи класу джерел права:

1) спосіб буття людей – соціальне джерело права – подвійна біосоціальна природа людини, людське суспільство як генетичне джерело права;

2) держава – політичне джерело права – сила, що породжує позитивне право і є необхідним з'єднувальним ланцюгом між генетичною основою права та його документальними джерелами;

3) акти-документи, що містять норми права – формальні джерела права (нормативні акти, судові прецеденти, договори нормативного змісту, принципи права, правові звичаї, загальновизнані принципи та норми міжнародного права тощо).

Відповідно можна вирізнити три рівні джерел права:

генетичний,
політичний та
документальний.

Така послідовність дає змогу розглянути розвиток права як явища соціального порядку, закономірності переходу від ідеї, що народилася в людському суспільстві про необхідне до формалізації та інституалізації цієї ідеї [3, с. 34]. Отже, система джерел права складається з елементів різного рівня й відображає процес природно-історичної інституалізації позитивного права.

У цілому конкретизація поняття «форма (джерело) права» в сучасній теорії держави і права здійснюється у кількох аспектах: а) у матеріальному розумінні під формою (джерелом) права розуміють економічні та соціальні умови життя суспільства, які визначають державну владу і виступають як правотворча сила суспільства; б) в ідеологічному розумінні – сукупність ідей, правову свідомість, концепції, політико-правові погляди тощо; в) форма (джерело) права як спосіб внутрішньої структуризації та закріплення правових явищ розглядається у вигляді внутрішньої форми права; г) у формально-юридичному значенні форма (джерело) права – це сукупність способів зведення в закон волі політичних сил, що стоять на вершині влади. Саме тут вирізняють такі види джерел, як юридичний прецедент, правовий звичай, нормативно-правовий акт та нормативний договір; д) форму (джерело) можна розглядати як джерело пізнання права (історичні пам'ятки права, дані археології тощо) [3, с. 54].

Безперечно важливе значення для розгляду джерел права мають ті суспільно-економічні умови, які впливають на зміст норм права. З цієї точки зору виправданим є виокремлення

джерел права в матеріальному розумінні. Це, насамперед, економічна система суспільства, яка детермінує процес правоутворення за допомогою та посередництвом державної діяльності. Діяльність компетентних правотворчих органів держави конституційована нормами права, має юридичний характер та визначається не тільки соціальною основою суспільства, скільки законом, встановленою процедурою зведення державної волі в закон. Результатом цієї діяльності є державні акти, які слугують формою вираження державної волі. Матеріальне джерело може бути відображене у відповідних формах, а може і не бути. Так буває в період революційних подій, коли фактичні суспільні відносини змінюють чи замінюють собою правові. Потім відбувається легітимація революційних змін, проте вони набувають закріплення в актах нової держави.

При виокремленні джерел права у матеріальному значенні може виникнути протиріччя між двома чинниками створення права: правотворчою діяльністю органів держави як організаційної та політичної сили правотворчості й матеріальними умовами життя суспільства, що впливають на правотворчі процеси не прямо, а опосередковано. На жаль, органи державної влади не завжди засновують свою правотворчу діяльність на врахуванні економічних потреб. Крім того, сам термін «джерело права в матеріальному розумінні» є досить комплексним і абстрактним. В основі матеріальних умов життя суспільства лежать потреби та інтереси людей: економічні, політичні, ідеологічні, національні тощо, тому виокремити лише матеріальні відносини у чистому вигляді як особливе джерело права складно. Тому, т.зв. «джерело права в матеріальному розумінні» є лише різновидом соціальних джерел права [2, с. 13].

Комплексність та абстрактність терміна «джерело права в матеріальному розумінні» зумовлює чинники правоутворення, що впливають на зміст правових приписів називати їх соціальними джерелами права.

Термін «соціальне джерело права» охоплює всі розуміння терміна «джерело» за винятком формального. Це складне поняття, що об'єднує в собі як соціальні чинники, що впливають

на зміст права, так і різні соціальні установи та форми, за допомогою яких цей зміст права, так і різні соціальні установи та форми, за допомогою яких цей зміст викристалізовується у формі загальних правил поведінки, що перетворюються за посередництвом т.зв. формальних джерел (нормативних актів) у юридичні норми. Це поняття, що покликане об'єднати всі розмаїття умов та причин, чинників та дій, в результаті яких визріває рішення про створення формального джерела права [3, с. 65].

Соціальні джерела права – складна, поліструктурна, багаторівнева система чинників суспільного життя, прямо чи опосередковано, з різним ступенем вираження на зміст права та ініціюють формування його джерел. До найсуттєвіших компонентів цієї системи слід віднести: економіку, політику, соціальну структуру суспільства, ідеологію, психологію та моральність.

Багатофункціональність поняття дозволяє вживати його у різних значеннях. Джерело права як поняття не замикається на формально встановлених державою офіційних правових актах, що слугують юридичним засобом вираження і закріплення норм, але нарівні з ним розкриває соціальні джерела права, його передбаченість розмаїттям умов соціального життя.

В основі поділу джерел права на формальні та соціальні є способи формування права:

1) цілеспрямоване виникнення правових норм у результаті діяльності уповноважених державних органів, які у межах власної компетенції здійснюють свої правотворчі функції;

2) спонтанне формування правових норм під впливом чинників, процесів і явищ суспільного життя [4, с. 14].

Ці два способи вирізняються суттєво. Діяльність суб'єктів правотворчості відбувається у певних процедурно-процесуальних формах, вона впорядкована, цілеспрямована, має професійний характер. Дія соціальних витоків спонтанна, підпорядковується законам суспільного розвитку.

Джерела права в соціальному розумінні – це об'єктивно утворені в певному суспільстві чинники правотворчості, що впливають на свідому діяльність людей, ініціюють розвиток їх правових потреб та інтересів, що зумовлюють правотворчу

діяльність суб'єктів, втілюючи у зміст правових норм різні інтереси суб'єктів соціальних відносин (класів, верств суспільства, народностей, націй), які утворюють соціальну структуру суспільства.

У змісті та джерелах права мають виражатися лише соціально-значимі чинники суспільного буття людей, що означає: соціальна основа права та його джерела виключають суб'єктивізм та сваволлю у правотворчості, в цілому і полягає їх цінність.

Список використаних джерел:

1. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). 2-е изд. М., 2001. 560 с.
2. Михайловский И. В. Очерки философии права. Т. 1 Томскъ : Товарищество "Печатня С. П. Яковлева", 1914 . 604 с.
3. Кечекьян С. Ф. О понятии источника права. Учёные записки МГУ. Вып. 116. Кн. 2. М.:1946. 134 с.
4. Зивс С. Л. Источники права. М. : Наука, 1981. 240 с.

Дзейко Ж.О.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії права та держави
Інституту права Київського національного університету імені
Тараса Шевченка*

**ПОДОЛАННЯ ВПЛИВУ ЮРИДИЧНОЇ ДЕМАГОГІЇ
У ПРОЦЕСІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ
ТЕХНІКИ ЯК ОСНОВА УДОСКОНАЛЕННЯ
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ**

Аналізуючи сучасний стан законодавства України, не можна обійти увагою проблему необхідності подолання впливу юридичної демагогії на застосування суб'єктами правил і засобів законодавчої техніки у правотворчому процесі.

Одна із форм прояву юридичної демагогії стосується розробки і прийняття законів, норми яких наділяють суб'єктів